

- כאשר מעבירים מבחן שפותח לאוכלוסייה מסוימת, לאוכלוסייה אחרת, שלה תרבות, שפה, ערכים ומנהגים שונים, המבחן עלול **שלא למדוד היטב** את מה שהוא אמור למדוד (Vijver & Tanzer, 2004).

- הטיה במבחן או בפריט קיימת כאשר אדם שניחן ביכולת הנמדדת במבחן נכשל בפריט/ים (או מקבל בהם ציון נמוך) בשל היבט שמונע ממנו לבטא את ידיעותיו או יכולותיו באופן מלא.

- כאשר ההיבט הוא הרקע תרבותי של הנבחן, אנו מדברים על הטיה תרבותית.

- המונח הטיה תרבותית כולל בתוכו גם את היבט הרגישות התרבותית.

- וודקוק ג'ונסון פותח עבור אוכלוסיית ארה"ב לבני התרבות האמריקאית.
- בהתאמה של המבחן לאוכלוסייה בישראל - ניתנה תשומת לב לשונות בין ובתוך מגזרים.

בקרב דוברי ערבית:

- ✓ תרבויות שונות
- ✓ בני דתות שונות
- ✓ מגוון דיאלקטים

**גרסה אחת
בערבית**

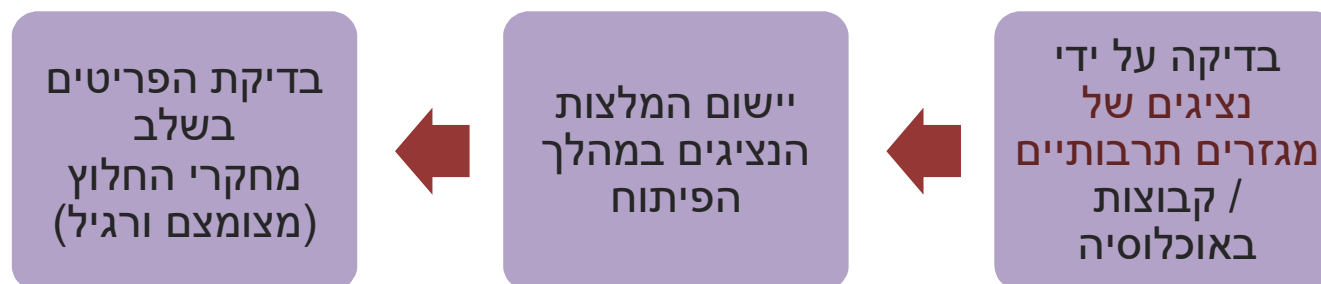
בקרב דוברי עברית:

- ✓ חילונים, דתיים, חרדים
- ✓ עולים חדשים מארצות מוצא שונות

**גרסה אחת
בעברית**

- הקפדנו כי במבחן לא יופיעו פריטים שעלולים לפגוע רגשית, להעביר מסרים שליליים ו/או לא מתאימים ערכית בנושאים אישיים וחברתיים, לכל נבחן - ללא הבדל גיל, מגדר, אורח חיים, העדפה מינית, דת, חברה וקהילה.
- כל טקסט, תרשים, ציור, ייצוג גרפי, הנחיה מילולית נבדקו מתוך המשקפיים של "רגישות תרבותית".
- בוצע הליך שיטתי רב-שלבי:

על הטיה ורגישות תרבותית

✓ האם תוכן הפריט יכול לפגוע, להעליב או להיתפס כלא רגיש כלפי קבוצה כלשהי?

✓ האם יש בפריט היבט שקשור לזהות, עיסוק או תפקיד חברתי שעלול לפגוע בקבוצה כלשהי?

✓ האם פריט יכול להציג קבוצה כלשהי באופן סטראוטיפי?

✓ האם פריט עלול להיות מוכר יותר/פחות לקבוצה אחת בהשוואה לקבוצות אחרות?

✓ האם בפריט יש שימוש בשפה, באוצר מילים, בסמלים ובדימויים שעלולים להיות מוכרים פחות לקבוצה כלשהי?

המגזר החרדי

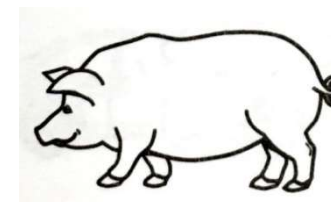
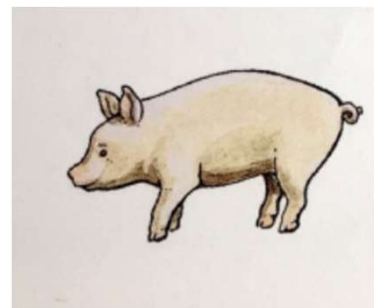
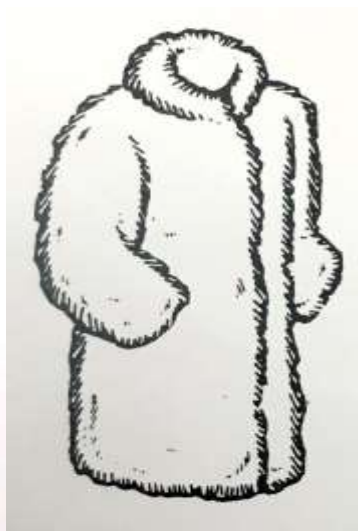
המגזר החרדי

- ילדי המגזר החרדי מהווים כיום כ-25% מילדי האוכלוסייה היהודית בישראל.
- המגזר מורכב מקבוצות ומזרמים שונים.
- המגזר ייחודי באדיקותו הדתית, מתגורר בשכונות נפרדות ונוטה להתבדל מקבוצת הרוב מבחינה חינוכית ותרבותית.
- מובילי הדעת במגזר (רבנים, מחנכים, מורים) רגישים לכל חשיפה של התלמידים לחומרים שיש בהם פוטנציאל להעברת מסרים חינוכיים שאינם הולמים את ערכיהם והשקפותיהם.

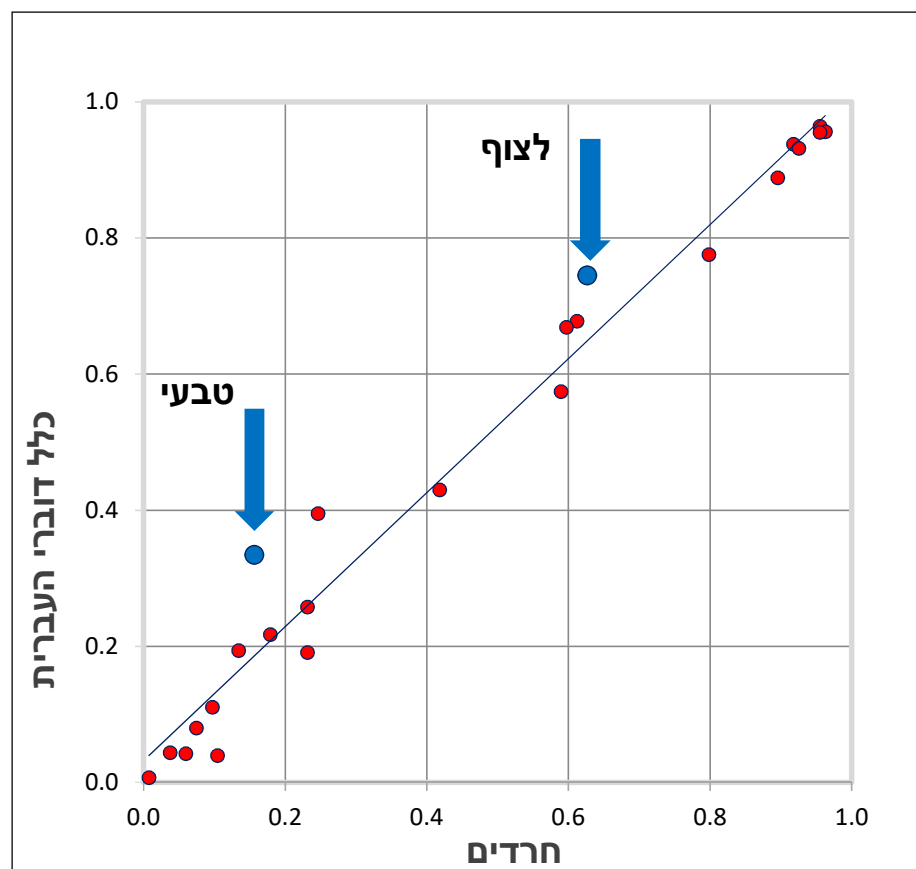
דוגמאות להתאמות: רגישות תרבותית

- כדי לזהות פריטים שעלולה להיות בהם הטיה תרבותית, נעזרנו בניתוח DIF (ניתוח תפקוד דיפרנציאלי - Differential Item Functioning).
- מניתוח DIF אפשר ללמוד על שיעור הצלחה יחסית שונה של פריט בקבוצות נבחנים שונות.
- ניתוח DIF נעשה בין נבחנים חרדים לבין כלל הנבחנים דוברי העברית.

שיעורי הצלחה לפי פריט

מבחן "הפכים" חרדים מול כלל דוברי העברית

דוגמה לחשוד בהטיה במבחן "הפכים"

מה ההפך של 'לצוף'?

נבחנים מהמגזר החרדי
התקשו

התשובה שציפינו לקבל:

לשקוע, לטבוע

דוגמה לחשוד בהטיה במבחן "הפכים"

מה ההפך של 'טבעי'?

נבחנים מהמגזר החרדי:

נסי, פלאי

התשובה שציפינו לקבל:

מלאכותי

(תשובה לא נכונה: מזויף)

דוגמה לחשוד בהטיה במבחן "מילים נרדפות"

תגיד לי מילה אחרת למילה 'אביון'?

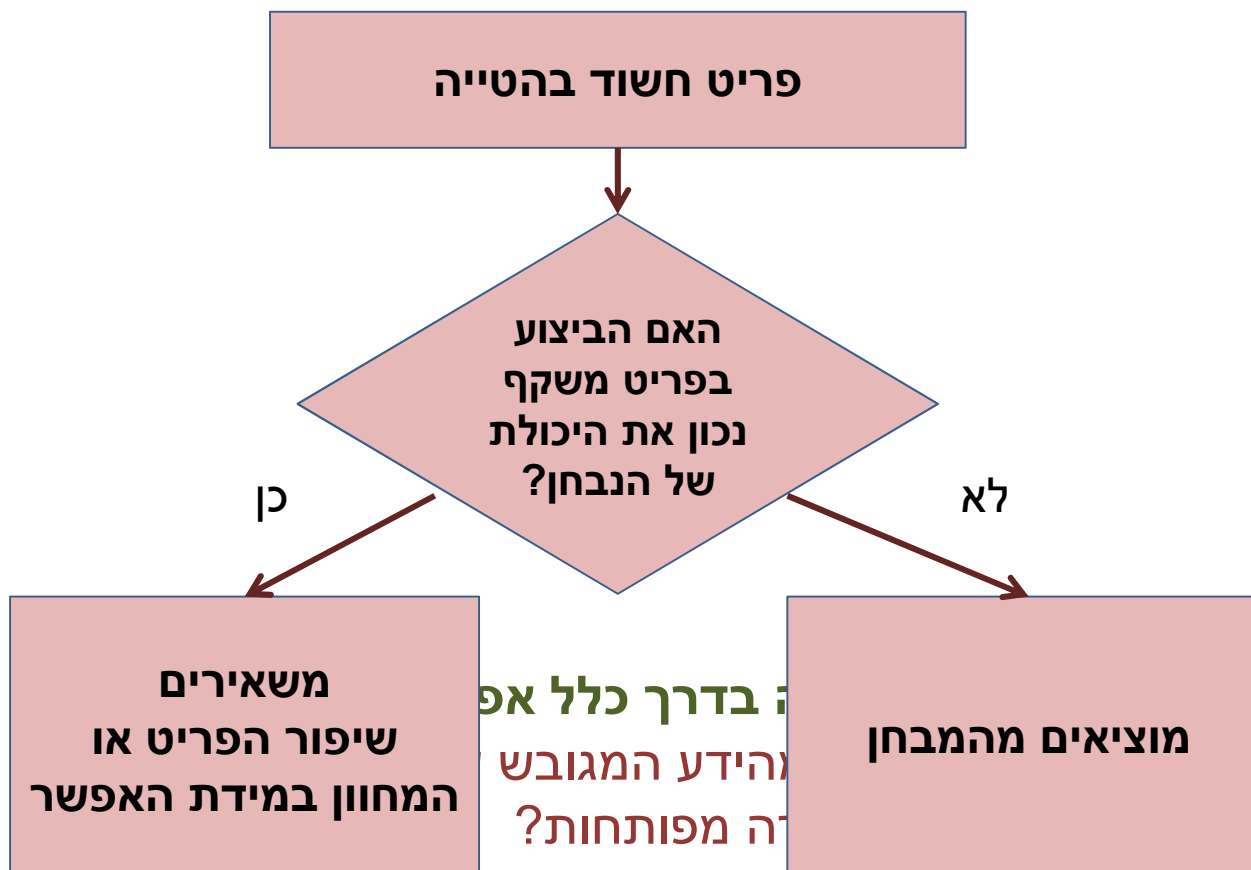

נבחנים מהמגזר החרדי
הצליחו מאוד

התשובה שציפינו לקבל:

עני, דל, דלפון, רש

מילה זו שמקורה בתנ"ך שגורה ומוכרת מאוד במגזר החרדי,
ולעומת זאת, מוכרת הרבה פחות במגזרים האחרים.

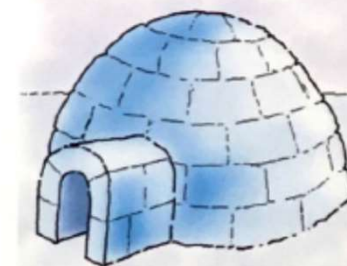
העשרת המחווה של הפריטים

מבחן "אוצר מילים על-פי תמונות"

נבחנים מהמגזר החרדי:

קבר רחל

התשובה שציפינו לקבל:

איגלו

ילדים דו לשוניים

ציינון תשובות בשפה אחרת

- ישראל היא מדינת הגירה הקולטת עולים ממדינות שונות. במערכת החינוך בישראל לומדים ילדים רבים שהם או הוריהם היגרו אליה ממדינה אחרת, ושעברית אינה שפת האם שלהם.
- במקרים רבים ילדים אלו רגילים לדבר או לחשוב בשפה נוספת פרט לשפת המבחן.
- במבחני הידע המגובש וכן במבחנים אחרים עלתה הסוגיה- האם לקבל תשובות **נכונות** הניתנות בשפה אחרת משפת ההיבחנות?

* המבחן אינו מיועד לנבחנים הנמצאים בארץ פחות מארבע שנים.

מבחן "אוצר מילים על-פי תמונות"

Shoe

"סטראוס"

מצד אחד, נבחנים אלה זיהו נכון את האובייקטים;
מצד שני, הם לא ידעו לשיים אותם בשפת המבחן.

לקבל תשובה בשפה אחרת? או לא?

"מילים נרדפות", "הפכים", "אנלוגיות מילוליות"

we

▲ **Correct:** us [nosotros]

▼ **Incorrect:** both, he, me, people, them, they, together, you

Q **Query:** all, everybody—**Tell me another word.**

Point to first word on subject's page and say: **Tell me the opposite of "boy."**

▲ **Correct:** girl [niña]

▼ **Incorrect:** dad, man, son, toy

Point to first item on subject's page and say: **Run is to fast, as walk is to ...** (pause).

▲ **Correct:** slow [despacio]

▼ **Incorrect:** run, skip, jog

לקבל תשובה בשפה אחרת? או לא?

מה נמדד במבחן??

"מילים נרדפות"
"הפכים"

רוחב ועומק לקסיקלי

"אוצר מילים על-פי תמונות"
"אנלוגיות מילוליות"

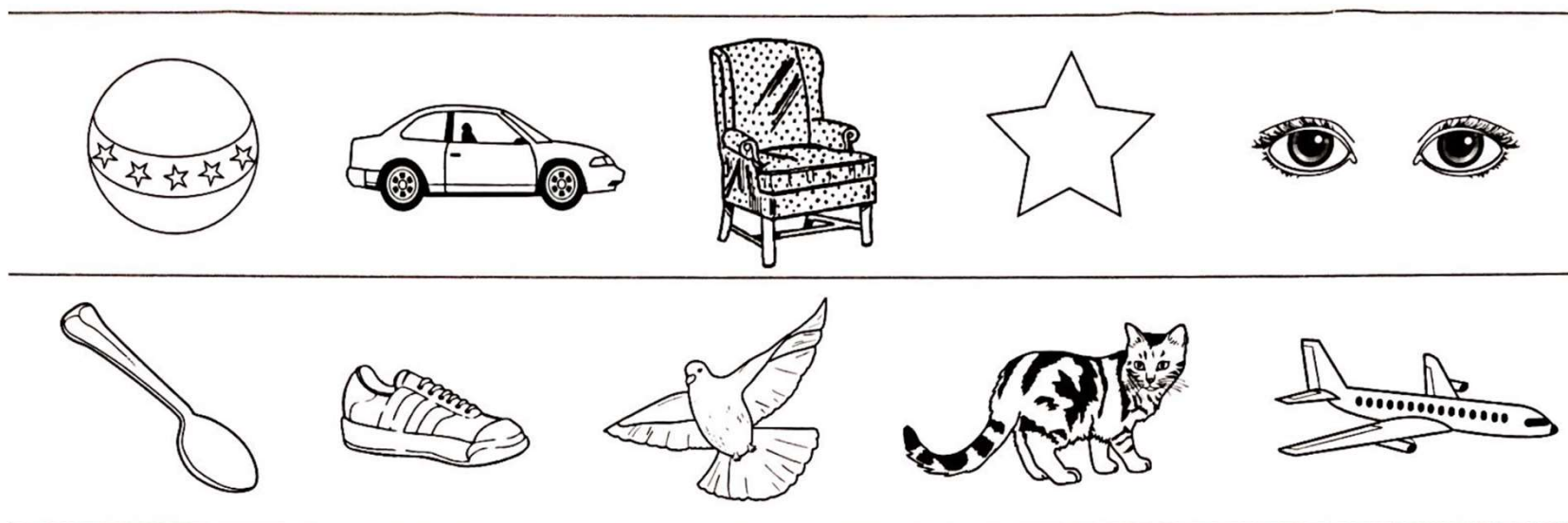
ידע עולם

*** לא יתקבלו תשובות בשפה אחרת**
הבוחן יאמר: "תגיד לי את המילה בעברית/ערבית"

*** יתקבלו תשובות בשפה אחרת**

ציינון תשובות בשפה אחרת

- באופן דומה, הוחלט לקבל גם תשובות נכונות שנאמרו בשפה אחרת במבחני "ידע כללי", המודדים ידע עולם באמצעות שאלות ("איפה אפשר למצוא... עננים? בשביל מה משתמשים ב... כפית?").
- כך גם במבחן "שיום תמונות מהיר" המודד את מהירות השליפה מהלקסיקון.

סוגיות ואתגרים בהתאמת מבחני משכל לשפה ולתרבות
העברית והערבית בישראל
ראמ"ה - הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך

מבחני וודקוק ג'ונסון III בערבית

كل تكتبك بنكثنل كن زكن ذ III ككك ككك

لپ نچل گکچل گکچک و دکوک جونسون III لپل کچل گکچل گکچل
התאמת מבחני וודקוק ג'ונסון III לחברה הערבית

השפה הערבית – רקע

- ❖ לשפה הערבית כ- 300 מיליון דוברים ילידיים
- ❖ בישראל הערבית היא שפת אמם של יותר מ- 1.7 מיליון איש
- ❖ כחצי מיליון תלמידים דוברי ערבית כשפת אם בישראל
- ❖ הם מהווים 25 אחוז מכלל התלמידים במערכת החינוך בישראל

(Holes, 2004) (הלמ"ס 2017)

על איזו "ערבית" מדובר?

השפה הערבית כ"שפה דיגלוסית"

מהי דיגלוסיה (DIGLOSSIA)?

"סיטואציה לשונית יציבה יחסית שבה לצד הדיאלקטים המרכזיים של השפה ישנה שפה נוספת, בעלת מעמד גבוהה יותר, עשירה יותר... המשרתת מאגר גדול ומכובד של ספרות כתובה... הנלמדת ברובה במסגרת החינוך הפורמאלי. היא משרתת מטרות רשמיות של כתיבה ודיבור, אך אינה נמצאת בשימוש באף קבוצה של הקהילה בשיח היומיומי..."

(Ferguson, 1959, p. 336)

המציאות הדיגלוסית

- ❖ השפה הערבית הינה הדוגמה המובהקת והקיצונית ביותר לדיגלוסיה.
- ❖ הפער בין השפה המדוברת לכתובה מתבטא בכל רבדי השפה: לקסיקון, תחביר, פונולוגיה ומורפולוגיה.
- ❖ הערבית המדוברת היא בעלת המעמד הנמוך; הערבית הכתובה היא היוקרתית והגבוהה.
- ❖ השפה הכתובה היא "**הסטנדרטית**" (STANDARD ARABIC)
- ❖ השפה הסטנדרטית אינה שפת אמו של אף דובר של השפה!
- ❖ השפה המדוברת היא **הטבעית והאינטואיטיבית** בפיו של הילד, בה יהגה את מילותיו הראשונות

"אני רוצה!" "עכשיו"

(Holes, 2004) (Maamouri, 1998)

מבחן אינטליגנציה בערבית... באיזו שפה ייכתב? באיזו שפה יועבר?

הערבית המדוברת

מופיעה בכתב במקרים לא רשמיים:
מסרונים, סטטוסים, שירה עממית

?

הערבית הסטנדרטית

השפה הרשמית:
העיתונות, הספרות, ספרי הלימוד
והמבחנים

בעקבות המרחק הלשוני בין המדוברת לסטנדרטית, והחשיפה המוגבלת שיש לילדים דוברי ערבית לשפה הסטנדרטית -

מידת כישורים קוגניטיביים במבחן שכתוב ומועבר בשפה הסטנדרטית
"תפספס את המטרה!"

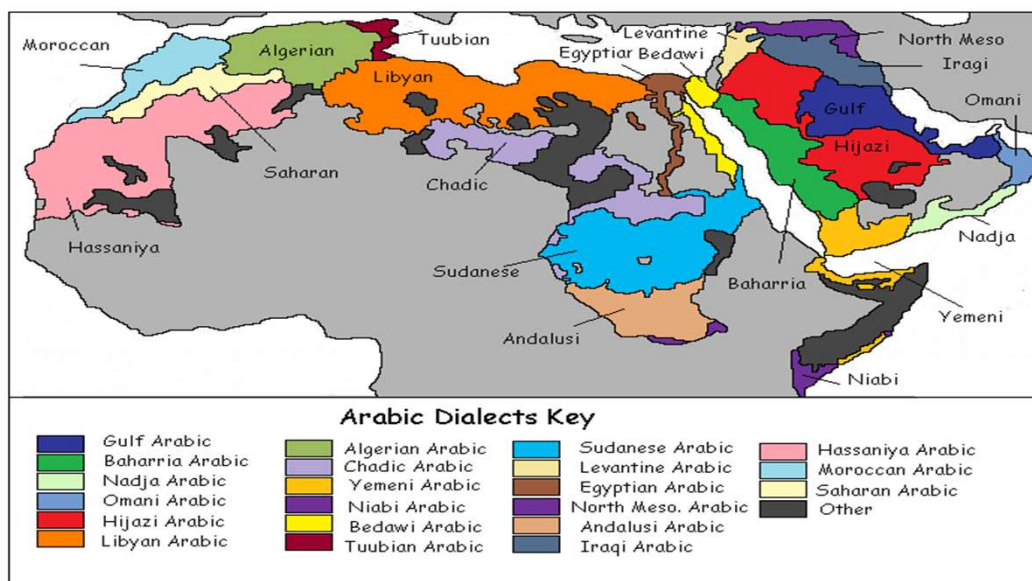
הדיאלקטים של השפה הערבית

❖ לערבית המדוברת דיאלקטים שונים.

❖ דיאלקט הוא וריאציה שפתית המדוברת באזור גאוגרפי מוגדר, ושונה במידה ניכרת מווריאציות אחרות של אותה שפה.

❖ בעולם הערבי ישנם עשרות דיאלקטים - קבוצות גדולות הנחלקות לדיאלקטים מקומיים רבים.

❖ ההבדלים בין הדיאלקטים יכולים להיות פונולוגיים, לקסיקליים, תחביריים.

מפת הדיאלקטים
של השפה
הערבית

הערבית הפלסטינית

- ❖ "הערבית הפלסטינית" - קבוצת הדיאלקטים של האוכלוסייה הערבית בישראל ובשטחי הרשות הפלסטינית.
- ❖ שלושה דיאלקטים עיקריים: כפרי, עירוני ובדואי, ובחלוקה משנית ל: צפון, מרכז ודרום.
- ❖ הערבית הפלסטינית מתקיימת צד לצד עם הערבית הסטנדרטית המשותפת לכל ארצות ערב.

הערבית הסטנדרטית

נלמדת בעיקר בבית הספר
בתהליך הדומה ללימוד שפה
שניה

ילדים צעירים רוכשים את

הדיאלקט

המקומי הדבור בסביבתם
כשפת אם

שפת המבחן במציאות לשונית מורכבת

במציאות סוציו-לשונית כזו, ובמבחן אינטליגנציה הכולל מרכיב מילולי משמעותי;

באיזו שפה להשתמש מבלי לפגוע במדידת "המבנים" אותם רוצים למדוד?

הידע הלשוני הוא משתנה מתערב

המשאבים הקוגניטיביים (קשב, עיבוד, זיכרון) "יתבזבזו" על עיבוד ותרגום של שפה גבוהה

לדוגמה – במבחן של זכירת מילים

עני טיפש קמצן ברור

?

אביון כסיל כילי נהיר

2

فقير غبيّ بخيل واضح

?

بائس أحرق مقترّ جليّ

השלכות לתהליך התאמת המבחן לערבית

הפריטים

מילה שהבוחן מקריא

פריטים האופייניים למבחני הידע המגובש: מילים נרדפות, הפכים, אנלוגיות מילוליות וידע כללי 1,2

- ❖ נבחרו **מילים משותפות** לשפה המדוברת ולשפה הסטנדרטית
- ❖ נבחרו מילים בעלות **ייצוג בכל הדיאלקטים** המקומיים
- ❖ **לפריטים מרמות הקושי הגבוהות** נבחרו מילים ממשלב גבוה המאפיין את השפה הסטנדרטית
- ❖ בכל פריט (גריין מילולי) צוינו התנעות הקצרות ההכרחיות (التحريك, הניקוד) להן הבוחן מחויב
- ❖ נלקחו בחשבון השינויים הקלים בהגייה (פונטקטיים) שעל הבוחן לעשות כהתאמה לדיאלקט המקומי

הפריטים - המשך

הפריטים המוקלטים במקור

❖ מבחני עיבוד שמיעתי

מיזוג צלילים

השלמת מילים

קשב שמיעתי

❖ מבחני הזיכרון לטווח קצר

זכירת מילים

זיכרון עבודה שמיעתי (מילים וספרות)

זכירת ספרות לאחר

התייחסות ניתנה לכל מבחן בנפרד, לפי מאפייניו הספציפיים, אל מול האילוצים השפתיים והפסיכומטריים.

הפתרונות ששימשו אותנו בפיתוח והתאמת הפריטים המילוליים ... עבדו גם כאן;

מלבד במבחנים המערבים ספרות !

הפריטים המוקלטים במקור

הדילמה במבחנים: "זכירת ספרות לאחר" ו- "זיכרון עבודה שמיעתי"

שמות המספרים בשפה הערבית

- דיגלוסיים בהכרח - אין אלטרנטיבות בשפה
- נדרשת המרה בראש של המספר המושמע לצורת ההגייה המוכרת לילד:
דבר הכרוך בבזבז משאבים קוגניטיביים נוספים על מה שאמור להיות straightforward
- הם אינם זהים בדיאלקטים השונים;
באיזה דיאלקט נבחר? בכל החלטה תיווצר הטיה לרעת ילדים דוברי דיאלקט אחר

הוחלט לא להקליט את שני המבחנים האלו - הבוחנים יקריאו אותם
(עם מחיר מסוים בסטנדרטיות ההעברה, משיקולי התאמה משמעותיים לילד הנבחן)

בעיקר בפריטים מסוג תמונה המוצגת לנבחן

לדוגמה: במבחן אוצר מילים לפי תמונות
הנבחן מתבקש לשיים אובייקט המוצג בתמונה

ההחלטות לגבי פיתוח המחווון

- יתקבלו גם תשובות מהשפה הסטנדרטית וגם מהדיאלקט המקומי
- תשובות מהשפה המדוברת יופיעו **בכתב נטוי**
- ייצוג של הדיאלקטים השונים
- יתקבלו גם תשובות עם משמעות זהה, שאינן מופיעות במחווון

أشيروا إلى الرسمة وقولوا: **ما هذا؟**

▲ **إجابة صحيحة:** مقلاة، قلاية، طواة،
طواي

▼ **إجابة غير صحيحة:** طنجرة، طلاسة

س سؤال استفسار: **منطبخ فيها -**

ماذا نسميها؟

ההנחיות לבוחן

❖ הנחיות ההעברה **לבוחן** נכתבו בשפה הסטנדרטית, במשלב בינוני, שאינו דורש ידע לשוני גבוה

(ההכשרה האקדמית והמקצועית של מרבית הפסיכולוגים בשטח אינה מבוצעת בשפה הערבית).

דוגמה של הנחיה לבוחן ממבחן "מילים נרדפות" הכתובה בשפה בינונית תקנית

- إذا أعطى المُمتَحَن كلمة هي عكس كلمة السؤال، بدلاً من كلمة مرادفة لها، في المرة الأولى فقط التي يُخطئ فيها المُمتَحَن وضَّحوا له التعليمات وأعطوه فرصة أخرى للإجابة. (مثال: إذا أجاب المُمتَحَن عن السؤال 'فرحان' بـ 'حزين'، بدلاً من 'مسرور'، فقولوا له: انتبه إلى أنه عليك أن تقول كلمة أخرى لكلمة 'فرحان' وليس عكسها).

ההוראות לנבחן

- ❖ ההוראות לנבחן נכתבו בשפה הסטנדרטית, במשלב נמוך ככל שניתן, הקרוב ככל האפשר לאלטרנטיבה המדוברת
- ❖ הבוחן מתבקש להמיר את ההוראות לדיאלקט של הנבחן, תוך שמירה על התוכן המדויק
- ❖ במדריך לבוחן יופיעו דוגמאות והנחיות ברורות הממחישות את אופן ההמרה "וגבולותיה"

דוגמה להנחיה לנבחן ממבחן מילים נרדפות - **בתכלת**:

في الصفحة المعروضة للمُمتَحَن هناك رسمة 'بيت'.
أشيروا إلى رسمة البيت، وقولوا: **يمكن أن نُسَمِّي هذا**
'بيت' ويمكن أن نسمِّيه 'دار' أو 'منزل'. 'بيت' هي
كلمة أخرى لـ 'دار' أو 'منزل'.

מציאות סוציו-לשונית מורכבת ומאתגרת

- ❖ דיגלוסיה
- ❖ ריבוי הדיאלקטים

הפתרונות

- ❖ בפריטים: מילים לא דיגלוסיות, משותפות לכלל הדיאלקטים
- ❖ המחווה: כלל ייצוג של הדיאלקטים השונים
- ❖ ההנחיות לבוחן – בשפה ממשלב בינוני
- ❖ ההוראות לנבחן – בשפה ממשלב נמוך – המרה לדיאלקט המקומי של הנבחן
- ❖ שיקולי סטנדרטיות -VS- אילוצי התאמה משמעותיים

תהליך פיתוח והתאמה ארוך ומורכב בליווי מומחים לפסיכולינגוויסטיקה ולפסיכומטריקה

شرك د.د